

S gotickým chrámem souvisí otázka poutnického odznaku s postavami sv. Petra a císaře Karla IV.¹⁴⁾ D. Čumlivski nově spojil odznak s Vyšehradem a datuje ho po roce 1397,¹⁵⁾ což rozvedl a přijal B. Nechvátal. Lze však těžko přijmout, že by poutnický odznak s podobiznou Karla IV. vznikl dvacet let po císařově smrti, a k tomu z iniciativy Václava z Burenice.

Kapitola obsahuje i drobné nepřesnosti: 21. března 1350 nebyl Den svátostí, ale Květná neděle, kdy Karel IV. vyšel na Vyšehrad vstříc říšským ostatkům, a jiné.

Kniha se dále zabývá osudy chrámu v době husitských bouří, kdy sloužil kališníkům, a předpokládá se, že tehdy zanikla románská bazilika a vysoký chór. Autor shromáždil archivní zprávy o renesanční a barokní přestavbě, jejíž datování potvrdil dendrochronologický průzkum.

Dějiny chrámu uzavírá stať o novogotické přestavbě, v níž autor zdůrazňuje význam Vyšehradu v době národního obrození a oceňuje projekt architekta J. Mockera. Rekapituluje přestavbu kapitulního kostela v letech 1885–1903 a dokládá ji mimořádně bohatou dokumentací: Mockerovými plány a souborem téměř třicet neznámých kreseb z jeho skicářů, nalezených H. Soukupovou, na jejíž objev upozorňuje.

Kapitolou „Nálezová situace a postup výzkumu“ se autor knihy dostává k téžisti své práce. Chronologicky komentuje jednotlivé etapy výzkumu, které provází bohatou kresebnou a fotografickou dokumentací (obr. 161–247). Dokumentace se bohužel neváže na text a autor na ni v knize nemá odkazy; pro čtenáře je proto orientace dost obtížná. Po výzkumu na východ od kněžiště rekapituluje výzkum v interiéru kapitulního kostela, o jehož výsledcích

informoval již dříve,¹⁶⁾ fotografie a plány však z velké části neuveřejnil. V tom ohledu má čtenář možnost poprvé nahlédnout do výsledků jeho výzkumu. Pro orientaci jsou nezbytné nově zveřejněné plány, zejména přehled sond (obr. 157) a výzkum v jednotlivých lodích (obr. 158, 159, 160). Plány nemají stejné měřítko ani označení severu, což značně ztěžuje jejich pochopení. Postrádám také větší půdorys, v němž by se promítly jednotlivé etapy výzkumu a jejich grafické vyhodnocení. Obrazový doprovod k výzkumu interiéru (obr. 248–361) je uveden v samostatné kapitole, jejíž součástí je překreslená sbírka K. Vlačihy a sbírka z bývalého Kapitulního muzea.

Práci uzavírá kapitola o dalších sakrálních objektech, sestávajících z drobných samostatných monografií. Jsou připojeny i stati autorů přispívajících svými výsledky k objasnění složité problematiky. Je třeba ocenit skvělé fotografie A. Kleibla, J. Lebedy, V. Jílkové a dalších. Grafické řešení knihy naopak přináší některé zvláštnosti: tiráž a obsah jsou zřejmě zaměněny a za úvodem proti zvyklostem následuje seznam vyobrazení; denár Boleslava II. je třeba otočit, v závěru chybějí rejstříky ...

Přes uvedené připomínky a některé odlišné názory na řešení problematiky, k nimž jsem dospěla, je třeba ocenit Nechvátalův mimořádný počín. Jeho kniha je úctyhodným dílem shrnujícím složitou problematiku objektu a přináší velké bohatství obrazové a plánové dokumentace. Rozšiřuje poznatky o přední bazilice přemyslovského státu, a stává se tak nepostradatelným pramenem pro další bádání.

HELENA SOUKUPOVÁ

14) K. Stejskal, Umění na dvoře Karla IV., Praha 1978, s. 81.

15) D. Čumlivski, o. c. v pozn. 9, s. 53–54.

16) B. Nechvátal, Kapitulní kostel sv. Petra a Pavla na Vyšehradě v době předhusitské, Archaeologia historica 27, 2002, s. 381–408.

KAREL KUČA: MĚSTA A MĚSTEČKA V ČECHÁCH, NA MORAVĚ A VE SLEZSKU

díl I. A-G, Libri Praha 1996, 874 stran

díl II. H-Kole, Libri Praha 1997, 938 stran

díl III. Kolín-Míro, Libri Praha 1998, 952 stran

díl IV. Ml-Pan, Libri Praha 2000, 941 stran

díl V. Par-Pra, Libri Praha 2002, 671 stran

díl VI. Pro-Sto, Libri Praha 2004, 890 stran

Shrnout v jediné encyklopedii vývoj všech městských sídel v českých zemích, včetně těch, která již zanikla nebo poklesla na vesnice, je jistě úkol nesnadný. Dokonalá systematizace problému, jíž se autorovi podařilo dosáhnout i v případě, který se mnohdy jakémukoliv systému vzpírá, umožnila toto množství informací pojmut, ale zůstává otázkou, jestli zcela zvládnout.

Ve snaze o maximální obsažnost a přehlednost je encyklopedie velmi precizně strukturována v rámci jednotlivých hesel na kapitoly a podkapitoly a v nich ještě řadou gra-

fických značek a symbolů. Tím se K. Kučovi podařilo stěsnat na relativně malém prostoru obrovskou sumu faktů. Text každé lokality je uveden názvem města, popř. aglomerace, a městským znakem oproštěným od honosných kusů (štítonoši, klenoty apod.). Následují základní identifikační údaje: poloha města v rámci země (Čechy, Slezsko...) a geomorfologického celku a jeho nadmořská výška.

Další kapitolka nazvaná *Jméno a statut* heslovitě zaznamenává, kdy se objevuje v historických pramenech název města a kdy je daná lokalita zmíněna výslovně jako

město či městečko, včetně názvů městských částí a předměstí. Jak je vysvětleno v úvodu, pocházejí mladší údaje z berní ruly a dalších katastrů, pro období od 2. poloviny 19. století z oficiálních úředních lexikonů. Bohužel pro období středověku čerpal autor pouze z literatury, aniž by si zřejmě informace zde uváděné jakkoliv ověřoval či korigoval. Ty přitom pocházejí z velmi nesourodé směsi pramenů od listin (dodnes zachovaných a kriticky zhodnocených), přes falza, formulářové sbírky, kronikářské záznamy až po listiny již dávno ztracené, jejichž znění se po léta traduje v literatuře. Podobný soupis by měl nemalý přínos pro každého badatele v oblasti vývoje měst, pokud by údaje byly ověřené, vybrané přímo z pramene a opatřené alespoň minimálním odkazem na jejich původ.

Kapitola *Územněsprávní příslušnost* zaznamenává opět heslovitě změny příslušnosti sídla k historickým krajům, k panstvím a od roku 1850 k okresům (soudním, správním, samosprávným a politickým). Příslušnost okresů ke krajům a její změny po roce 1855 až do současnosti shrnuje přehled v úvodu ke každému dílu.

Následují dvě kapitoly *Počet domů* a *Počet obyvatel*, které stručně shrnují osídlení lokality na základě katastrů, Popisu království českého F. Palackého a úředních lexikonů vycházejících ze sčítání obyvatel. Lánové rejstříky (období berní ruly pro Moravu) byly využity až počínaje třetím dílem, pro lokality z prvního a druhého dílu mají být shrnuty v dodatcích v díle posledním. Pokud je to možné, uvádí autor počty obyvatel a domů i v jednotlivých městských částech.

Kapitola *Privilegia* řadí chronologicky kratičké registry nejdůležitějších městských privilegií (povýšení na město, či jeho vysazení, udělení trhů a hospodářských výsad), publikovaných (jak vyplývá z úvodu) v Codexu iuris municipalis a v přehledech A. Haase pro Čechy a v Hosákové Místopisu pro Moravu a Slezsko. Stejně jako v kapitole *Jméno a statut* by bylo na místě, kdyby autor opatřil údaje alespoň minimální poznámkou, zvláště pokud cituje i listiny, které v uvedených edicích vydány nejsou. Jestliže vycházel i z jiných edic, proč to v úvodu nezmínil? Odkud bylo přejato znění listin, které již fyzicky neexistují, v edicích vydány nejsou a jsme o nich informováni jen z více či méně spolehlivé literatury? Jistě by stálo za to alespoň nějak odlišit údaje věrohodné a ne zcela prokazatelné.

Naopak v mnoha případech autor opomíjí listiny zásadního významu vydané v moderních edicích, či uložené v příslušných okresních archivech. Pro příklad můžeme sáhnout do soupisu privilegií Mladé Boleslavi: zde autor jako první listinu zařadil darování majetku Mikuláše z Hrádku komendě johanitů v Mladé Boleslavi roku 1297, přestože by jistě větší logiku mělo vybrat listinu o založení a nadání této komendy a špitálu Hostilkou, matkou mlado-boleslavského kastelána Jaroslava z rodu Markvarticů r. 1259 (Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1, č. 199, s. 316). Kromě založení komendy, má tato listina zásadní význam i jako doklad postupného přebírání moci členy markvartického rodu v původně královské Mladé Boleslavi. Samotný fakt založení komendy je přitom zmíněn o stranu dál, ale s nesprávnou datací (r. 1255), již zřejmě autor převzal ze starší literatury. Odbornými studiemi prokázané datování listiny k roku 1259 přitom obsahuje příslušný svazek Codexu, vydaný již roku 1974. Podobný pří-

stup k listinnému materiálu není bohužel v této publikaci ani zdaleka ojedinělý.

Následuje kapitola o katastrofách (požárech, povodních a epidemiích), neboť ty mohly často znamenat základní zlom v urbanistickém nebo demografickém vývoji sídla. U požárů se uvádí stručná zmínka o jejich příčině, zejména pokud souvisela s válečnými událostmi, a o počtu vyhořelých domů, jestliže je to možné zjistit.

Další oddíl se věnuje již přímo architektonickému vývoji města a jeho významným stavbám: feudálnímu sídlu, opevnění, radnici, kostelům, klášterům apod. Kapitola *Feudální sídla* přináší vedle popisu stavebního vývoje přehled všech držitelů panství, v případě, že jeho centrum bylo v daném městě.

Kapitola *Radnice a veřejné stavby* se zabývá stavebním a historickým vývojem budov v městském majetku (kromě radnice: městský pivovar či mlýn, divadlo, školy apod.) bez nároku na úplnost, pouze s ohledem na jejich architektonický nebo urbanistický význam.

Následuje kapitola *Městské opevnění* pojednávající o založení a stavebním vývoji hradeb a jejich součástí: věží, bran a bašt; o postupné likvidaci opevnění v novověku, zmíněna je také míra zachování, popř. návaznost na komunikace ve městě. Autor se věnuje i opevnění jednotlivých předměstí, samozřejmě pokud existovalo.

V kapitole *Kostely* se hovoří nejen o architektuře jednotlivých sakrálních staveb ve městě (existujících i zaniklých), ale i o vývoji farní správy v rámci sídla a o příslušnosti do vyšších správních jednotek římskokatolické církve. Není pochopitelně opomenut ani vývoj nekatolických církví, jejich úloha a postavení ve městě a vývoj staveb v jejich majetku. Do tohoto oddílu je zahrnuta také problematika špitálů.

Následuje kapitola pojednávající o klášterech v rámci města, včetně klášterů zaniklých, popř. vůbec sporných (např. existence templářské komendy v Jindřichově Hradci, která nebyla nikdy přesvědčivě potvrzena).

Ve všech těchto veskrze historicky zaměřených kapitolách opět velmi citelně chybí odkazy. Vždyť širší pramenů, jež by zde přicházely v úvahu, je nesmírně široká a literatura, zvláště staršího data a pocházející z pera regionálních badatelů, mívá nejrůznější úroveň. Těžko se dá na údaje spolehnout a je téměř nemožné je ověřovat. Snad ve snaze po maximálním zhuštění informací autor navíc přebírá i tvrzení, která se v literatuře objevují jako hypotetická nebo ne zcela prokazatelná, a bez dalšího je uvádí jako nesporná fakta.

Další kapitolu — věnovanou židovské komunitě — zpracoval J. Fiedler. Shromáždil zde doklady o existenci židů ve městě, počtu židovských rodin a procentuálnímu zastoupení židovského obyvatelstva (je míněno vyznání nikoliv národnostní příslušnost) v rámci města, jejich usídlení v městském obvodu a vývoji významných židovských staveb (především synagog a hřbitovů).

Kapitoly *Komunikace* a *Různé* poskytují údaje o napojení sídla na systém zemských silnic na počátku 18. století a systém železnic ve století 19. a 20., kde je v závorkách uváděn rok otevření trati. Pod *různým* se rozumí vývoj významných řemesel a průmyslu, založení finančních ústavů, škol, nemocnic a další údaje, které dokreslují vývoj sídla a jeho postavení v rámci regionu.

Zbytek prostoru, který je jednotlivým heslům vymezen, je věnován urbanistickému vývoji sídla. Popisuje vždy nejprve polohu města v krajině, okolnosti jeho vzniku a půdorys, poté návaznost na postupně vznikající síť cest v okolí a urbanistický a architektonický vývoj v průběhu staletí až do současnosti. V prvním díle je tato kapitola poměrně stručná, ale postupně je jí vyhrazeno stále více prostoru. S tím koresponduje i narůstající počet děl encyklopedie: původně mělo jít o publikaci čtyřsvazkovou, dnes se již počítá s osmi svazky včetně dodatků. Lze namítnout, že jde o problém všech vícesvazkových encyklopedií, přínosný pro hesla zahrnutá v pozdějších dílech, nicméně je to poněkud „nespravedlivé“ k tak významným městům jako jsou České Budějovice, Český Krumlov, Domažlice, Děčín apod.

Fundovaný popis vývoje měst jako urbanistických celků prozrazuje, že právě zde tkví hlavní autorův zájem provázený hlubokou znalostí problematiky. Kapitola přináší nejen systematický přehled poznatků ze starší literatury, ale také nejnovější výsledky autora vlastního bádání.

Text je doplněn velkým množstvím fotografií, map a plánů. Autor preferoval fotografie a pohlednice co nejstarší, především z přelomu 19. a 20. století, a volil je tak, aby odrážely významné změny vzhledu města. Součástí plánové dokumentace u všech lokalit je plán stabilního katastru z 2. čtvrtiny 19. století, jenž tak umožňuje srovnání půdorysu, zástavby a architektury jednotlivých měst. Pro srovnání jsou doplněny další mapy z 20. století, tak aby byl co nejlépe zachycen vývoj lokality.

V jednotlivých dílech není zařazen seznam literatury, který autor slibuje (spolu s rejstříkem) v díle posledním. To je velmi na škodu, pokud chybí poznámky jako takové. Snad by se vyplatilo doplnit každé heslo stručným odkazem na použitou literaturu podobně, jak to nakladatelství Libri uplatňuje např. v Durdíkově Ilustrované encyklopedii hradů (jména autorů a roky vydání v závorce za každým heslem), podle něhož by pak bylo snadné názvy publikací vyhledat v závěrečném seznamu.

Doufejme, že seznam bude řazen podle jednotlivých lokalit, v opačném případě by hledání v něm bylo naprosto nemožné. Neméně přínosný, již z důvodů výše uvedených, by byl seznam písemných pramenů.

Encyklopedií Města a městečka se dostává do rukou čtenářů ojedinělé dílo velké vypovídací hodnoty, s údaji

dobře systematicky členěnými. Množství pojmů, dat, čísel a grafických značek by snad mohlo laické čtenáře na první pohled odradit, ale úvod připojený ke každému dílu vysvětluje vše dostatečně podrobně a zřetelně, takže snad nebude docházet k výraznějším nejasnostem.

Spolehlivost údajů je ovšem věc jiná. Je jisté, že při práci takového rozsahu se „chybička vloudí“, přesto by bylo možné některé odstranit při pečlivé redaktorské práci (hrubé chyby typu „nezýskalo“), či při konzultaci s historikem. Především v pasážích ryze historických by se jistě vyplatilo přizvat k hlubší spolupráci, či přímo spoluautorství odborníka, který by na problematiku nahlížel netoliko z pozice urbanisticko-kunsthistorické, ale především historicko-archivářské a zajistil by preciznější práci s písemnými prameny. Pak by asi nedocházelo k tomu, že se na jedné straně dočteme, že privilegium pro Jindřichův Hradec vydal roku 1605 Jáchym Oldřich z Hradce, abychom se o stranu dál celkem správně dozvěděli, že Jáchym Oldřich zemřel již roku 1604. Také odstavec o poutním kostele sv. Jakuba v Jindřichově Hradci nevyznívá příliš jasně: „...*dala jej postavit Marie Maxmiliána, vdova po Jáchymu Oldřichovi z Hradce, připomíná se roku 1518 jako poslední zastavení křížové cesty. Kostel obnoven roku 1605...*“ (Jáchym Oldřich žil v letech 1579–1604, jeho žena Marie Maxmiliána z Hohenzollernu zemřela roku 1649). Podobné nejasné a nepřesné formulace ubírají jinak vynikajícímu dílu na věrohodnosti.

Publikace by mohla být opravdovým přínosem, a to jak pro odborníky, tak pro laiky, neboť pro obě skupiny bezesporu znamená ojedinělou sumarizaci poznatků a údajů o vývoji měst. Laika ale asi stěží zaujmou soupisy privilegií a další heslovitě podaná faktografie, jež by naopak pro odborníka mohla být doslova pokladnicí, kdyby byla spolehlivá a doplněná odkazy umožňujícími kontrolu a zpětné dohledání údajů.

Dílo nemá a ani nebude mít v blízké době obdoby. Díky jeho rozsahu a vyčerpávající sumě informací se k němu jistě budou vracet badatelé ještě po mnoha letech, proto dvojnásob zamrzí každá chyba, již by se mnohdy dalo snadno předejít.

ALENA NACHTMANNOVÁ